

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

بررسی کارکردهای فضای مجازی بر تعلیم و تربیت متوسطه دوم

پارسا پاشایی

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه ریزی، دانشگاه اصفهان.

دبیر متوسطه دوم، شهرستان کنگان سیراف

parsa9696parsa@gmail.com

چکیده

در عصر رشد و تکنولوژی فضای مجازی جایگاه بسیار خاصی در زندگی افراد پیدا کرده است دانش آموزان متوسطه دوره دوم دسترسی بیشتری به فضای مجازی دارند. با توجه به گستردگی فناوری اطلاعات و ارتباطات در ابعاد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، نقش آن بر تعلیم و تربیت انکار ناپذیر است. دانش آموزان به عنوان یکی از مهمترین سرمایه های اجتماعی هر کشوری که توسعه، رشد و پیشرفت هر جامعه ای را رقم می زنند محسوب می شوند. همواره در هر جامعه ای نسبت به آنان حساسیت ویژه ای وجود داشته است، چرا که دانش آموزان به عنوان سرمایه و سکان دار آینده هر جامعه ای هستند هدف پژوهش حاضر بررسی اثرات فضای مجازی بر دانش آموزان متوسطه دوره دوم است، روش پژوهش توصیفی و مروری است، جمع آوری اطلاعات از نوع اسنادی کتابخانه ای می باشد فضای مجازی مانند شمشیر دولبه هست که هم دارای فرصت و هم دارای آسیب است، یافته های پژوهش عبارتند از: کاهش روابط اجتماعی، ترویج فحشا، تقلید از الگوهای نامتعارف سنت شکنی، دوستی های اینترنتی، بحران هویت و تقلید از فرهنگ غرب، رواج یافتن خرافه گرایی، بی اعتنائی نسبت به والدین، اعتیاد به اینترنت، افت شدید تحصیلی، کاهلی در انجام واجبات دینی، توهین به مقدسات، ترویج عقاید نادرست و غیراخلاقی است. همچنین فضای مجازی کارکردهای مثبتی برای دانش آموزان داشته که عبارتند از: دسترسی به کلاس های آموزشی آنلاین، دسترسی به مجلات علمی، شرکت در سمینارها و کارگاه های آموزشی، دسترسی به کتابخانه های الکترونیکی و تبادل اطلاعات علمی در فضای مجازی است.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، تعلیم و تربیت، دانش آموز، اینترنت

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

۱- مقدمه

فضای مجازی در سده بیستم انقلابی در عرصه فناوری با محوریت فناوری اطلاعات، شیوه اندیشه، تولید، مصرف تجارت سلیقه مدیریت، ارتباطات و زندگی را متحول کرده است، پیامد آن هم پیوند فرهنگ‌های گوناگون در فضای الکترونیکی است (گلپایگانی، ۱۳۸۱). فضای مجازی، به عنوان فضای دومی از زندگی واقعی است که مانند فضای واقعی، نیازمند فرهنگ است. این فرهنگ، همان گونه که در فضای واقعی، از عوامل متعددی مانند: عرف، شرع، وضعیت اقتصادی و معیشتی، سطح تحصیلات و غیره ناشی می‌شود، در فضای مجازی نیز از همین عوامل تأثیر پذیرفته، بر این عوامل نیز تأثیر می‌گذارد. منظور از فرهنگ فضای مجازی فرهنگی است که از سوی شبکه‌های اجتماعی تحمیل می‌شود؛ نه بخش‌های جدی فضای مجازی، مانند پایگاه‌های خبری (برقی و مستانه، ۱۳۹۷). فضای مجازی فضایی است که به فرد قدرت نمادین بیشتر و امنیت روانی گسترده‌تر می‌دهد باعث می‌شود که فکر کند دارای توانایی خاص و همچنین دارای اطلاعات بالایی شده است. این فضا به آسانی در دسترس همگان قرار می‌گیرد فضای مجازی به علت عدم حضور نشانه‌های فیزیکی نظارت کردن بر آن بسیار مشکل است چون هر روز تغییر تحول می‌یابد (ریبعی، ۱۳۸۷). تلفن همراه نیز به عنوان یکی دیگر از رسانه‌های جدید است که در کنار کارکردهای مثبتش، کارکردهای مخربی هم داشته است، فقدان فرهنگ سازی مناسب و اطلاع رسانی نکردن در این زمینه و استفاده از آن نگرانی‌های را برای خانواده‌ها و مسئولان تعلیم و تربیت ایجاد کرده است (مرادی و مهری، ۱۳۹۳). در تعریف شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توان گفت سایت‌هایی هستند که از یک سایت ساده مانند موتور جستجوگر با اضافه شدن امکاناتی مانند چت یا گفتگوی اینترنتی و ارسال نامه‌های الکترونیکی و همچنین اشتراک گذاری عکس، فیلم یا موقعیت جغرافیایی را به کاربران خود ارائه می‌دهند همچنین شبکه‌های اجتماعی محل اجتماع صدها میلیون کاربر از سراسر جهان هست که بدون توجه به مرز، زبان، جنس و فرهنگ، به تعامل و تبادل اطلاعات می‌پردازند (سلطانی‌فر، ۱۳۸۹). فضای مجازی اینترنت، عرصه‌ای آزاد است تا هر فرد و گروهی در کم‌ترین زمان و بیشترین دامنه تأثیر و پیام خود را منتقل کند. در این میان، قدرت‌های مسلط برای ترویج و نهایتاً جهانی شدن افکار و سیاست‌های خود، از ابزارهای تبلیغی مختلفی بهره می‌گیرند؛ یکی از این ابزارها فضای مجازی است. فضای مجازی و اینترنت با در اختیار قرار دادن امکانات ارتباطی سریع، ارزان و جذاب، مرزهای جغرافیایی را درنوردیده و با سرعتی بالا در حال گسترش میان جوامع مختلف است. در عین حال، مکانیزم‌های استفاده از این فن‌آوری موجب ایجاد محاسن و آسیب‌هایی در کاربرها شده است (سعادت، ۱۳۹۵). فضای مجازی می‌تواند سبک زندگی و افکار و عقاید مردم را با تحولات اساسی مواجه کند. تکنولوژی‌های جدید مانند فضای مجازی هم فرصت هستند و هم تهدید و چنانچه قبل از ورود این تکنولوژی‌ها نحوه درست استفاده از آنها را یاد بگیریم تبعات منفی آن نیز کمتر خواهد شد. در واقع فضای مجازی یک فرصت است ولی اینکه چگونه از آن استفاده می‌شود، جای بحث زیادی دارد و نیز در حالی که آموزش مجازی، کاهش هزینه، سرعت و یکسان سازی اطلاعات و امکانات دیگر از جمله مزیت‌های آن محسوب می‌شود (ایگدری، ۱۴۰۱).

وظیفه تربیت انسان را ابتدا با خانواده بوده است و به کارکردهای تربیتی نهاد خانواده اصالت بخشیده است، ولی در دهه اخیر که به عصر ارتباطات معروف است، فضای مجازی رقیب خانواده در ایفای کارکردهای تربیتی شده است که نتیجه آن تضعیف کارکردهای تربیتی و اجتماعی خانواده و ظهور پدیده‌هایی چون تضعیف جایگاه والدین در تربیت فرزندان بلوغ زودرس جنسی و پیش رسی جنسی، عدم تقید به باورهای دینی و اشاعه بی بند و باری، بی‌حجابی و اتلاف وقت در فرزندان و سایر اعضای خانواده است (رضوی‌راد، ۱۳۹۹). تعلیم تربیت فرایندی است که از زمان‌های گذشته نیز وجود داشته است و حکومت‌ها برای تربیت نسل جوان از شیوه‌های مختلفی استفاده می‌کردند، زمانی ایجاد می‌کرد که به آنها آموزش‌های سخت نظامی طاقت فرسا بدهند آنان را با مهارت‌های جنگاوری شکار، دفاع از قبیله خود بدون چون چرا تربیت کنند، اما امروزه انسان به واسطه پیشرفت‌های خود به خصوص در زمینه فناوری‌های دیجیتال به خصوص اینترنت باید برای تربیت علاوه بر فضای حقیقی نیز شیوه‌های برای تربیت فرزندان خود در عرصه فضای مجازی داشته باشند تا فرزندان سالمی را تربیت کنند. در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه برنامه‌های جامعی را برای تجهیز مدارس، اینترنت و تکنولوژی اطلاعات، در دست اقدام دارند با در نظر گرفتن گسترش روز افزون تکنولوژی اطلاعات و پیامدهای آن بر انسان‌ها و جوامع، آشنایی دانش آموزان و همچنین معلمان با این تکنولوژی و نیز توانایی در استفاده از آن در امر تعلیم و تربیت مهم است (توکول، ۱۳۹۰). روسو، فیلسوف سوئسی قرن هجدهم، برخلاف لاک معتقد بود که کودکان حالات و روش‌های خاص خود را از نظر احساس و اندیشه دارا هستند. آنها مطابق با طرح طبیعت رشد می‌یابند و ما باید تنها تسهیل‌کننده این رشد باشیم (سعادت، ۱۳۹۵). در جامعه ایران با توجه به ارزش‌های دینی، اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی و ساختار سنی بسیار جوان جامعه و وجود مشکلات متعدد اقتصادی که وجود دارد و همچنین کج‌روی اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین و پیچیده‌ترین مسایل اجتماعی، در عصر حاضر موجب نگرانی متولیان تعلیم تربیت و فرهیختگان جامعه در اقصاء مختلف شده است (اصفهانی و صادقی، ۱۳۸۷). در واژه‌نامه تخصصی (ترمینولوژی) آموزش و پرورش درباره واژه دانش آموز آمده است: شاگرد مدرسه‌ای با محدوده سنی ۶ تا ۱۶ سال که قبل از آموزش عالی در یکی از دوره‌های تحصیلی (ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی)، در یکی از مؤسسات آموزشی اعم از دولتی یا خصوصی بر اساس برنامه آموزشی خاص و برابر مقررات نظام آموزش و پرورش به امر آموزش، پژوهش به

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

تحصیل علم و تربیت اشتغال دارد. فناوری اطلاعات در دنیای امروز چنان پیشرفت کرده است که همه جوانب زندگی بشر را تغییر داده است که متناسب آن باید برنامه‌های برای تمام جوانب زندگی بشری داشت، مهمترین تأثیری که فناوری اطلاعات به خصوص اینترنت بر جوامع می‌گذارد، بر عرصه‌ی تربیت نوجوانان و جوانان است، جوانان با هدف سرگرمی و خوش گذرانی وارد فضای مجازی می‌شوند اما این فضا ممکن است با آسیب‌هایی به همراه باشد محتوای که در اینترنت قرار دارد ممکن است متناسب با سن آنان نباشد و دسترسی آسان آنان به محتوای گوناگون ممکن است بر روی شخصیت آنان تأثیر منفی داشته باشد بنابراین باید برای تربیت آنان برای استفاده از فضای مجازی شیوه متناسب با سن آنان داشت (فرهود، ۱۳۸۶). عصر فناوری اطلاعات از جهات زیادی جدید و بی سابقه هست، به هیچ وجه دنباله فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی ما قبل مدرن نمی‌باشد یکی از این تفاوت‌های بارز دنیای متجدد، نسبت به تمام دوره‌های پیشین زندگی اجتماعی، پویایی و تحرک بی‌سابقه آن است (گیدنز، ترجمه موفقیان، ۱۳۸۷). این پژوهش با نظریه (گیدنز، ۱۳۸۷)، ارتباط دارد چراکه فضای مجازی جریان تازه‌ای در عرصه اجتماعی با ورود خود بر جای گذاشته است. در قرن اخیر به دلیل شرایط زندگی بشر باعث شده جوامع بشری با تهدیدهای زیادی مواجه بشود که یکی از این تهدیدها آسیب‌های فضای مجازی است. بیشترین علت آسیب جوانان در ایران دو عامل کنجکاو و هیجان طلبی است. البته متخصصان، یک عامل را زمینه ساز نمی‌دانند و معتقدند عوامل مختلف دست به دست هم می‌دهند و فرد را دچار آسیب می‌کند. این عوامل تشکیل شده‌اند از عوامل فردی، عوامل خانوادگی و عوامل اجتماعی، دانش آموزان به عنوان سرمایه‌های بزرگ فکری و نیروی انسانی بالقوه نقش بزرگ و انکارناپذیری در موفقیت و رستگاری هر جامعه‌ای می‌توانند داشته باشند. یکی از شیوه‌های مهم پیشگیری از آسیب فضای مجازی، آگاه کردن گروه‌های مختلف مردم از خطرات اینترنت است (پاشایی، ۱۴۰۰). لذا برای روش‌تر شدن مسئله پژوهش به بررسی پیشینه آن پرداخته می‌شود.

پورعلی و بهمنی (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای به بررسی بحث تعلیم و تربیت از طریق فضای مجازی پرداختند. آنها به این نتیجه رسیدند که فناوری همیشه مثل یک شمشیر دو لبه است. تحقیقات آنها نشان می‌دهد که جذابیت‌ها و امکاناتی که فناوری‌های نوین در اختیار طیف گسترده کاربران قرار می‌دهند، بسیاری از مقاومت‌های اولیه را در هم می‌شکند و چالش‌های بزرگی در حوزه‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی پیش روی دولت و نهادهای دولتی قرار می‌دهد. در چنین عرصه‌ای اگر برای اطلاعات طرح و نقشه جامعی وجود نداشته باشد و به کارگیری آن منطبق با اهداف معین و هوشمندانه نباشد، خطرات زیادی جوامع و فرهنگ بشری را تهدید می‌کند. لذا، یک معلم و مربی در نظام جدید آموزش و پرورش در مقام یاور بالندگی انسان، ایفای نقش می‌کند نه انتقال دهنده اطلاعات، با ظهور فناوری‌های جدید، حرفه تدریس از تأکید بر معلم محوری و آموزش مبتنی بر سخنرانی به فراگیر محوری و محیط‌های یادگیری تعاملی تغییر یافته است و معلم باید روش‌های تفکر دینی را که اغلب توسط فناوری در اختیار او قرار می‌گیرد، مد نظر قرار دهد. بر اساس نظریه کنترل اجتماعی، عاملی که باعث جلوگیری از رفتارهای انحرافی نوجوانان و جوانان می‌شود، پیوند اجتماعی است. در مطالعه‌ای فرید و همکاران (۱۳۹۴)، با عنوان بررسی چالش‌ها و فرصت‌های فضای مجازی در عرصه تعلیم تربیت به مطالعه پرداختند تکنولوژی‌های جدید مانند فضای مجازی هم فرصت هستند و هم تهدید و چنانچه قبل از ورود این تکنولوژی‌ها نحوه درست استفاده از آن را یاد بگیریم تبعات منفی آن نیز کمتر خواهد شد. در مطالعه‌ای علیشیری، و سادات موسوی زاده (۱۳۹۵)، با عنوان فضای مجازی و نظام تعلیم و تربیت (فرصت‌ها و چالش‌ها) به بررسی پرداختند که یافته‌هایی را تحت عنوان از هم پاشیدگی خانوادگی، پخش عکس‌های برهنه و سوء استفاده جنسی از بچه‌ها، عدم کنترل‌های پدر و مادر و در مورد فرصت‌ها، اخبار و اطلاع رسانی - آموزش کتابخانه مجازی وبلاگ‌ها - امر پژوهش - مقابله با تهدیدات فرهنگی - دسترسی به فناوری اطلاعات - نقش کارآفرینی در خانواده - تولید محتوای دینی - حضور متخصصان دینی و توسعه قرآنی بیان شد. احمدوند و همکاران (۱۳۹۷)، در مطالعه‌ای با عنوان فرصت‌ها و چالش‌های فضای مجازی در عرصه تعلیم تربیت به بررسی پرداختند نتایج این پژوهش نشان می‌دهد تکنولوژی‌های جدید مانند فضای مجازی هم فرصت هستند و هم تهدید و چنانچه در واقع فضای مجازی یک فرصت است. آموزش مجازی، کاهش هزینه، سرعت و یکسان سازی اطلاعات و استفاده از ویدئو کنفرانس از جمله مزیت استفاده از فضای مجازی است. استفاده صحیح از فضای مجازی و فرصت‌ها و چالش‌های آن فرهنگ سازی نشده است. سلیمی و پارسا (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای به بررسی فضای مجازی و نقش تربیتی آن در اسناد بالادستی پرداختند. در این زمینه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، نقشه جامع علمی کشور، قانون برنامه چهارم، پنجم و ششم توسعه کشور مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاکی از آن بود که در برنامه ششم توسعه کشور به توسعه محتوای فضای مجازی، حضور موثر و هدفمند در تعاملات بین المللی فضای مجازی و حضور موثر نهادهای فرهنگی در فضاهای مجازی اشاره شده است. همچنین چنانی و میرزایی (۱۳۹۹)، در مطالعه‌ای با عنوان آسیب اجتماعی اینترنت و فضای مجازی دانش آموزان و نقش معلم در کنترل یا کاهش آن یافته‌هایی این پژوهش نشان می‌دهد: امروزه اینترنت و تأثیرات آن به عنوان رسانه‌ای نوین از سوی نظریه پردازان مورد توجه قرار گرفته است. این فناوری به گونه‌ای است که در هر کجای زندگی انسان، جلوه‌های حضور آن به چشم می‌خورد. اینترنت در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب تبادل اطلاعات است؛ اما همین ابزار مفید می‌تواند مخرب نیز باشد. رحمانی میمند (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای تربیتی فضاهای مجازی پرداخت. وی در تحقیقات خود به این نتیجه رسید که فضای مجازی باعث قالبی شدن بیش از حد مباحث تعلیم و تربیت شده و با دانش آموز به مثابه فرد واحد و یگانه برخورد می‌کند و در نظام رایانه مبتنی بر هدف‌های از پیش تعیین شده، این طرز برخورد را فراموش می‌کند.

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

۲- روش شناسی

روش پژوهش حاضر مروری و از حیث نوع کاربردی است، هدف پژوهش حاضر بررسی تاثیر فضای مجازی بر دانش آموزان متوسطه دوره دوم است، روش پژوهش حاضر، توصیفی و ابزار گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و متن کاوی می‌باشد. در این پژوهش ادبیات و سوابق موضوع تحقیق با مراجعه به کتب، پایان نامه‌ها، مقالات علمی پژوهشی و سایر مقالات منتشره مورد مطالعه که به بررسی تاثیر فضای مجازی بر تربیت دانش آموزان متوسطه دوره دوم پرداخته بودند اقدام شد. سپس اطلاعات جمع آوری شده دسته بندی و با استفاده از روش کیفی به تحلیل پرداخته شد.

۳- بحث

انسان، خلیفه خدای کامل مطلق است، خداوند خلیفه خویش را به گونه‌ای آفریده است که مستعداً اتمام به همه کمالات است. اهمیت تعلیم و تربیت به ویژه تربیت اخلاقی اگرچه بدیهی است، اما در این مقطع زمانی خاص از توجه ویژه‌ای برخوردار شده و این بدان دلیل است که تحولات فرهنگی و دگرگونی ارزش‌ها نیاز به نظام تربیتی منطبق با این تغییر و تحولات را هرچه بیشتر آشکار ساخته است، بطور کلی می‌توان گفت که شش نهاد اساسی در شکل‌گیری شخصیت و هویت فرد مؤثر است که عبارتند از: اجتماع، خانواده، فرد، همسالان، مدرسه و مذهب امروزه آرامش و امنیت به یکی از موضوعات مهم در هر اجتماعی تبدیل شده است. در واقع یکی از اهداف اساسی امنیت ملی در هر کشوری حفاظت از ارزش‌های محوری و حیاتی نظام فرهنگی، امنیت بخشی به زندگی اجتماعی و تداوم آن، تکوین هویت اجتماعی، ایجاد و حفظ است (علیپور، ۱۳۹۵). در کشورهای توسعه یافته سطح دسترسی افراد به اینترنت متناسب با رشد سنی است، افراد در هر سنی مجاز به استفاده دلخواه از اینترنت نیستند، سطح دسترسی به اینترنت در بعضی مواقع برای دانش آموزان بیشتر از بزرگسالان است و این آسیب زیادی در پی خواهد داشت حضور بی ضابطه و کنترل نشده کودکان و نوجوانان در فضای مجازی می‌تواند فرآیند اجتماعی شدن و کسب مهارت برای زندگی آینده آنان را نیز مختل کند. ایجاد جامعه‌ای که جوانانی سالم، توانمند و پویا در همه سطوح جسمی، روانی، اجتماعی دارد به صورتی که این جوانان از معیارهای شیوه زندگی ایرانی اسلامی نه تنها در دوره جوانی بلکه در دوره میانسالی و سالمندی خویش آگاهی باشند و با عمل به این موارد در تمام دوره عمر بانشاط و کارآمد زندگی سپری نمایند، جزو رسالت‌های اصلی و مهم اداره سلامت نوجوانان جوانان و مدارس دفتر سلامت جمعیت خانواده و مدارس می‌باشد (مطلق و همکاران، ۱۳۹۲). توجه صرف نظام آموزشی به افزایش سطح علمی دانش آموزان در سال‌های گذشته سبب شد تا افراد با وجود دارا بودن دانش علمی کافی قادر به برقراری ارتباط مناسب با اجتماع نبوده و توانایی‌های لازم را برای رویارویی با مشکلات زندگی کسب ننمایند. همین امر آنان را در مواجهه با مسائل مشکلات زندگی روزمره آسیب پذیر کرده و سبب بروز بسیاری از مشکلات بهداشتی، اختلالات روانی، عاطفی و اجتماعی شده است. بسیاری از این افراد قادر به استفاده از آموخته‌های خود نیستند. توانایی‌های لازم را برای حل مسائل خود ندارند و قادر به تصمیم‌گیری صحیح در مورد مسائل شخصی و اجتماعی خود نیستند (سادات موسوی، ۱۳۸۸: ۷۴). نوجوانی دوره‌ای از رشد است که با بلوغ جنسی آغاز می‌شود و با رسش حقوقی (رسیدن به سن قانونی در جامعه) پایان می‌پذیرد. رشد نوجوانان، به دلیل فرصت‌ها، خواسته‌ها و محدودیت‌های تجربه شده به وسیله آنان متفاوت است. قسمتی از این تفاوت‌ها، مربوط به تفاوت‌های جنسی بوده و برخی نیز به تفاوت‌های فرهنگی و قومی مربوط می‌شود (محمدخانی، ۱۳۹۱: ۱۸). فضای مجازی روزبه‌روز تجلی بیشتری در میان جوامع پیدا می‌کند و انواع گوناگونی از تفکرات، اندیشه‌ها و اطلاعات را در اختیار کاربران خود قرار می‌دهد. آمارهای ارائه شده نشان‌دهنده از افزایش چشمگیر تعداد کاربران در جوامع مختلف است و پیش‌بینی می‌شود این روند در آینده نیز به صورت گسترده‌تری ادامه یابد. از طرفی سرعت روزافزون تغییرها و تحولات در جوامع انسانی با کمک فن‌آوری‌های نوین و اینترنت، موجب تغییر در نگرش، جهان‌بینی، ارزش‌ها و انتظارهای جوانان شده است که می‌تواند ابزاری بسیار مؤثر، در رشد و تعالی جامعه نیز باشد (سعادت، ۱۳۹۵). تأثیرات فضای مجازی بر تعلیم و تربیت رسمی فناوری اطلاعات یا فضای مجازی به مثابه بخشی از فرایند یادگیری به شکل به کار می‌رود: یکی به مثابه هدف، دیگری به مثابه رسانه و مورد سوم به مثابه ابزاری که اغلب برای سازمان و مدیریت در مدارس مورد استفاده قرار می‌گیرد. در مورد دوم فناوری اطلاعات و ارتباطات فرایند یادگیری را تشکیل نمی‌دهد، اما استفاده از آن در کلاس درس، یادگیری را حمایت می‌کند. نمونه‌ای از کاربرد فضای مجازی معطوف به سازمان و مدیریت در یک نظام نظارتی دانش آموز محور است. کاربرد فناوری اطلاعات به صورت یک هدف در دروس خاصی از قبیل آموزش رایانه با انفورماتیک سازمان می‌یابد. در این قسمت دانش آموزان با مهمترین دروندادها و بروندادهای فناوری اطلاعات که پدیده‌ای مهم ولی پنهان در جامعه است آشنا می‌شوند و هدف از آموزش آن جلوگیری از بی‌سوادی در رایانه است. شکل سوم به مثابه رسانه‌ای برای یادگیری و تدریس است. در این حالت به آن به منزله ابزاری برای تدریس و یادگیری اشاره می‌شود. رسانه‌ای که از طریق آن معلمان می‌توانند تدریس کنند و فراگیران یاد بگیرند. فناوری اطلاعات به صورت یک رسانه به اشکال گوناگون ظاهر می‌شود. اشکالی مثل تمرین‌های علمی، شبیه سازی، تدریس

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

وزارت آموزش و پرورش
انرا، کل آموزش و پرورش استان خراسان
معاونت آموزش و پرورش شهرستان جاباب

موسسه ملی آموزش و پرورش
آزمایشی و پژوهشی
شماره ملی: ۰۲۱۱۵۵۰۷۳۳۳۰

دانشگاه هرمزگان
Homageen University

خصوصی، نظام‌های یادگیری انفرادی، نظام‌های تهیه و تدوین آزمون و... کاربرد واقعی و رایج فناوری اطلاعات و ارتباطات به صورت یک رسانه بسیار نادر است، گرچه علاقه فزاینده‌ای برای استفاده از آن وجود دارد. محیط فضای مجازی یا سایبری، عالمی است که قواعد و ویژگی‌هایی دارد و رسانه نیز در این عالم متناسب با مقتضیات آن کار می‌کند. فضای مجازی مجموعه‌ای از تعاملات شامل برقراری ارتباطات، تولید، نشر، تبادل و دریافت اطلاعات است که توسط کاربران در بستر شبکه‌های اطلاعاتی و ارتباطی و بویژه اینترنت انجام می‌شود. رسانه‌ها در فضای مجازی چند نوع‌اند، نخستین سطح آن، «کاربران فعال» و سطح بالاتر «مؤسساتی» هستند که از طریق یک صفحه یا وب سایت به نشر محتوا، شامل خبر، فایل متنی و صوتی و نظایر آن می‌پردازند. در سطحی بالاتر «رسانه‌های اجتماعی کاربرمحور» قرار می‌گیرند، که به دیگر رسانه‌ها و کاربران امکان می‌دهند در بستری که آنها فراهم می‌کنند محتوای خود را نشر دهند یا به محتوای منتشر شده دسترسی داشته باشند. مصداقی از این نوع رسانه‌ها، شبکه‌های اجتماعی هستند، اداره کنندگان این نوع سوم، گرچه خودشان تولید محتوا نمی‌کنند، اما عملاً بیشترین تأثیر را در محیط رسانه‌های فضای مجازی دارند (ترابی زاده، ۱۳۹۹). اینترنت به عنوان رسانه‌ای قوی و تکنولوژی چند رسانه‌ای، اکثر نیازهای بنیادین بشر را تأمین می‌کند و همین مسأله موجب کشش افراد برای تأمین نیازهایشان به دنیای مجازی است. تا حدی که این وابستگی تبدیل به اعتیاد آنها به این محیط می‌شود و نباید از پیامدهای ناگوار و مخرب آن به ویژه در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی غافل ماند. البته سخن گفتن از آسیب‌های اینترنت به معنای نفی این پدیده و نگاه منفی بدان نیست. بلکه واقعیت این است که اینترنت دارای کارکردهای مثبت و منفی می‌باشد. اینترنت از فن‌آوری‌هایی نیست که بی‌چون و چرا تحمیل شده باشد بلکه رسانه‌ای است که به انتخاب خود همان‌طور که هست، می‌توان از آن استفاده کرد و یا به طور کلی از آن چشم‌پوشید. اینترنت به مثابه یک تیغ دو لبه است که با آموزش صحیح و فرهنگ‌سازی می‌توان، استفاده‌های فراوانی از آن نمود. در غیر این صورت با استفاده نامناسب، آموزش غیر اصولی و عدم وجود فرهنگ کاربری، هویت اجتماعی و فردی انسان به وسیله آن از بین می‌رود (همان منبع قبلی، ۱۳۹۹). نهادهایی که مسؤلیت تربیت افراد را به عهده دارند، عبارتند از خانواده، مدرسه، گروه دوستان و رسانه، اما همان‌گونه که گفته شد از نگاه مکتب اسلام خانواده اولین و مهم‌ترین نهاد تربیتی محسوب می‌شود و در حوزه تربیت افراد دارای اصالت و تقدم است و وظیفه تربیت دینی و تربیت اجتماعی اعضاء خود را به عهده دارد. اما با ظهور و گسترش فضای مجازی، تغییرات شگرفی در این حوزه رخ داده است (رضوی راد، ۱۳۹۹). این تغییرات عبارتند از:

۱-۳-۱. اجتماعی

خو گرفتن دانش‌آموزان به فضای مجازی و دوری از اجتماع و تمایل به فردگرایی در دانش‌آموزان افزایش می‌یابد و کارکرد اجتماعی مدارس کاهش می‌یابد آسیب‌های اجتماعی: اعتیاد، روابط نامشروع، باندهای خرابکار، عادت به نمادهای فرهنگ بیگانه (مانند پوشش، مد، رفتار و گفتار غیر معمول، فراموشی فرهنگ خودی، از دست رفتن هویت فردی، اجتماعی، محلی و ملی، ورود برخی محصولات غیر مجاز)، به مدرسه در پی خواهد داشت. فضای کهکشانی دنیای مجازی با عمق بسیار زیاد که ورود به آن آسان اما خارج شدن از آن گاه با ضربات روحی و جسمی برای دانش‌آموزان همراه است. ابتلا به انواع عوارض جسمی روحی و فکری ناشی از استفاده‌های طولانی مدت از فضای مجازی و همچنین بلوغ زودرس در دختران و پسران و تأثیر منفی آن بر کارکردهای آموزشی و پرورشی، کم‌خوابی و تغذیه نامناسب در پی خواهد داشت شبکه‌های اجتماعی باعث می‌شود دانش‌آموزان از قیافه خود احساس رضایت نکنند و مدام در پی تغییر خود باشند روی آوردن به عمل زیبایی از جمله عمل بینی، پیدا کردن افزایش وزن در اثر کم‌حرکی در خصوص استفاده زیاد از فضای مجازی از عوارض فضای مجازی بر جسم دانش‌آموزان است. اتلاف وقت و کاهش مطالعه در دانش‌آموزان و شکل‌گیری شخصیت‌های مجازی در دانش‌آموزان و از دست رفتن انعطاف‌پذیری در تعلیم و تربیت و همچنین نیز دریافت آماده اطلاعات از فضای مجازی کاهش بازده فعالیت‌های علمی و آموزشی در پی خواهد داشت طوری که عملکرد آموزشی و پرورشی مدارس دچار اختلال می‌گردد تأثیرات پرتیغ زنی بی‌هدف در این فضا بر ذهن دانش‌آموزان بیشتر است و افت تحصیلی و عدم موفقیت در تحصیل می‌تواند از تبعات آن باشد (صالحی مورکانی، ۱۴۰۰).

۲-۳. عاطفی

در بعد عاطفی فضای مجازی باعث کاهش سطح ایمنی روح و ذهن دانش‌آموزان در برابر امواج رسانه‌های مختلف می‌شود مانند: انواع بازهای اینترنتی، تهاجم فرهنگی، جنگ نرم، حذف تعاملات مستقیم بین افراد جامعه و فاصله گرفتن دانش‌آموزان از ارزش‌های معنوی در جامعه و اعتیاد به اینترنت که یکی از عوامل اختلال روانپزشکی می‌باشد باعث دور شدن دانش‌آموز از دنیای واقعی می‌شود افزایش نوسانات اخلاقی و عشق ورزی مجازی که آسیب‌های روحی شدید بر دانش‌آموزان وارد می‌کند همچنین افسردگی دانش‌آموزان را نیز در پی خواهد داشت (قدم‌پور و همکاران، ۱۳۹۸).

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

۳-۳. داشتن اضطراب و دلهره

ترس از افشای رازهای زندگی و همچنین عکس‌ها و ویدئوهای شخصی که کاربران به خصوص دانش‌آموزان در عرصه اینترنت برای یک دیگر ارسال می‌کنند از بزرگترین دغدغه خاطر این کاربران است و همچنین دانش‌آموزانی که در فیسبوک و شبکه‌های اجتماعی عضو هستند نسبت به بیشتر همسالان خود دچار افت تحصیلی بیشتری می‌شوند (نیک کردار و خادمی، ۱۴۰۰).

۳-۴. اختلاف خانوادگی

بروز درگیری و اختلاف نظر در زمینه‌های مختلف بین والدین و فرزندان که به اختلاف سطح انتظارات، متأثر از فضای مجازی بر می‌گردد. فضای مجازی میزان ارتباطات انسانی بین دانش‌آموزان با سایر هموعان، معلمان و خانواده‌ها را تنزل داده است والدین کنترل کمتری بر رفتارهای فرزندان خود در فضای مجازی دارند (بنی طی و منفرد، ۱۴۰۰).

۳-۵. اخلاقی

انحرافات جنسی به دلیل دسترسی به محتوای نامناسب باعث شده رفتارهای غیر اخلاقی از خود بروز بدهند و هنجارهای اجتماعی توسط دانش‌آموزان متوسطه دوم رعایت نگردد همچنین دوستی‌های اینترنتی که شناخت آن از طریق پیام متنی است باعث سوءاستفاده می‌شود همچنین انتشار دادن کلیپ و عکس‌های عریان در فضای مجازی توسط دانش‌آموزان با هدف سرگرمی است (برقی و مستانه، ۱۳۹۶). فناوری همیشه مثل یک شمشیر دو لبه است؛ همانطور که آتش ما را گرم می‌کند ممکن است خانمان سوز هم باشد. مسئله امنیت دانش‌آموزان، همواره یکی از مهمترین چالش‌های نظام آموزشی هر کشور به شمار می‌آید. با ظهور فناوری جدید، حرفه تدریس از تأکید بر معلم محوری و آموزش مبتنی بر سخنرانی به فراگیر محوری و محیط‌های یادگیری تعاملی تغییر یافته است. باید توجه داشت آنچه که تدریس را تغییر می‌دهد فناوری نیست، بلکه این افراد هستند که اعمال تغییر می‌کنند و معلم در درجه اول باید به نیروی موثر و کارآمد تبدیل شود. لذا صرفاً کاربرد فناوری مهم نیست، بلکه معلم باید روش‌های تفکر را که اغلب توسط فناوری در اختیار او قرار می‌گیرد، مدنظر قرار دهد. آموزش و پرورش که قرار است انسان را برای آینده آماده کند بنا بر همین وظیفه، باید توانایی رو به رو شدن با چالش‌هایی را که تحولات کنونی رو در روی نسل حاضر قرار می‌دهد، داشته باشد. کنترل به عنوان یکی از روش‌های جلوگیری از بروز ناهنجاری‌های اجتماعی و هنجارسازی در قالب روشنگری و راهنمایی کاربر فضای مجازی، لازم است با رویکردهای کاربردی و عینی مطابق با ویژگی‌های متمایز این فضا اعمال شود. بر اساس نظریه کنترل اجتماعی، عاملی که باعث جلوگیری از رفتارهای انحرافی نوجوانان و جوانان می‌شود، پیوند اجتماعی است. در این نظریه، پیوندهای اجتماعی دارای چهار عنصر اصلی دلبستگی، تعهد، مسئولیت و اعتقاد است. ضعف هر یک از چهار عنصر در فرد می‌تواند موجب بروز رفتارهای انحرافی او شود (علیپور، ۱۳۹۵). همچنین رابطه مستقیمی بین استفاده از فضای مجازی و تضعیف کارکردهای تربیت اجتماعی خانواده وجود دارد. نوجوانانی که در فضای مجازی فعال تر هستند دچار بلوغ زودرس و پیش‌رسی جنسی می‌شوند و هویت فردی اعضای خانواده که تا دهه‌های اخیر در خانواده شکل می‌گرفت دچار اختلال شده و فرزندان کمتر الگوهای تربیتی خانواده در مورد حجاب و عفاف را می‌پذیرند و کمتر از برنامه‌های خانواده برای فرزندان تدارک دیده پیروی می‌کنند و ترجیح می‌دهند بیشتر وقت خود را در فضای مجازی تلف کنند (علیشیری، ۱۳۹۹).

۴- نتیجه گیری

در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات در این حوزه تاثیرات بسیار شگرفی بر سایر نهادهای جامعه داشته و نهادهای اجتماعی را دست خوش تغییر تحول کرده است، یکی از نهادهای اجتماعی که تحولات زیادی داشته نهاد تعلیم و تربیت بوده است، فضای مجازی در بستر جامعه ایران زمانی رشد کرد که جامعه در حال تغییر تحول بود و بدون اینکه برای آن برنامه خاصی چیده شود در تمام بسترهای موجود جامعه رشد کرد و به عنوان یکی از سرگرمی‌های نسل جوان مطرح شد، استفاده از اینترنت و فضای مجازی نیاز روز نوجوانان و جوانان می‌باشد و مانع شدن دسترسی به اینترنت یا کند کردن سرعت اینترنت یا فیلتر کردن از استفاده از فضای مجازی و زور و فشار کار ساز نمی‌باشد برعکس حساسیت و جدیت نوجوانان و جوانان را بیشتر می‌کند که فقط از فضای مجازی استفاده کنند و توجهی به گفته‌های والدین ندارند.

با توجه به مطالعه‌ای که توسط (سعادت، ۱۳۹۵) انجام شده می‌توان چنین نتیجه گرفت که فضای مجازی، عاملی مؤثر در فرهنگ‌پذیری، انتقال ارزش‌ها و هنجارها و پر کردن اوقات فراغت برای نوجوانان و جوانان است. فضای مجازی، فرصت‌های تعاملات خانوادگی را از اعضای خانواده

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

می‌گیرند و فضای خانواده را به سوی فردگرایی پیش می‌برند. اینترنت، در عین جذابیت، در صورتی که استفاده از آن بدون ملاحظات و برنامه باشد، آسیب‌های روانی، عصبی، اخلاقی را برای کاربران به دنبال خواهد داشت. در عین حال می‌توان از اینترنت به‌عنوان وسیله‌ای برای آموزش‌های رسمی (از راه دور) بازماندگان از تحصیل و عامل مؤثری در جهت رفع تبعیض و استفاده از اطلاعات و همسان‌سازی فرهنگی و آموزشی استفاده کرد. فضای مجازی با توجه به گستره و نفوذ جهانی و استفاده از کیفیت برتر فن‌آرانه و جذابیت‌های تصویری، عاملی مؤثرتر در انتقال ارزش‌ها، هنجارها و فرهنگ غربی است که باید بتوان با آن رقابت کرد. پژوهش حاضر با هدف بررسی اثرات فضای مجازی بر تعلیم تربیت دانش‌آموزان متوسطه دوره دوم است که با روش کتابخانه‌ای به بررسی این موضوع پرداخته است. اینترنت برای دانش‌آموزان متوسطه دوره دوم با فرصت و تهدید همراه است، استفاده منطقی و اصولی در این زمینه لازم است یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد فضای مجازی با فرصت‌هایی همچون دسترسی به اطلاعات، شرکت در کارگاه‌های آموزشی استفاده از منابع مختلف علمی در زمینه‌های آموزشی، اجتماعی و فرهنگی است اما در مواردی که فرهنگ صحیح استفاده وجود نداشته باشد منجر به آسیب‌هایی از جمله: انحرافات اخلاقی، عاطفی، افسردگی، اجتماعی و اختلافات خانوادگی می‌شود. پژوهشی دیگری در این باره مبینی بر فضای مجازی و تعلیم و تربیت؛ تهدیدها و فرصت‌ها (۱۳۹۵)، علیپورملاباشی (۱۳۹۵)، صورت گرفته که به نتایجی همچون: اینترنت یک فضای برای رشد و پیشرفت هست می‌توان از آن برای آموزش استفاده کرد در صورتی که معلمان از این بستر به صورت حرفه‌ای عمل کنند آسیب‌های این حوزه بسیار اندک خواهد بود، با یافته‌های این پژوهش همسو می‌باشد چراکه یافته‌های این پژوهش نشان داد می‌توان از فضای مجازی برای دسترسی به کتابخانه‌های آنلاین دسترسی به سایت‌های مفید آموزشی و شرکت در کارگاه‌های مختلف علمی بهره برد. در پژوهشی دیگر که در این زمینه با عنوان بررسی نقش آسیب‌های فضای مجازی بر دانش‌آموزان و ارائه راهکارهایی جهت جلوگیری از این قبیل آسیب‌ها توسط مشاک (۱۳۹۴)، انجام شد نتایجی ذکر شد که با یافته‌های این پژوهش در بخش آسیب‌های فضای مجازی بر دانش‌آموزان همسو بود نتایجی همچون: خانواده، اعتقادی، روانی، تحصیلی و سازگاری اگر الگوی مناسبی برای استفاده از اینترنت برای دانش‌آموزان وجود نداشته باشد باعث می‌شود که دانش‌آموز در مواردی دچار آسیب بشود، با یافته‌های این پژوهش در بخش آسیب‌های فضای مجازی همسو می‌باشد. و در بیانی دیگر مطالعه‌ای که توسط (ایگدری، ۱۴۰۱) نشان داد که میزان استفاده و نوع کاربری شبکه‌های اجتماعی مجازی ممکن است بر هنجارهای اجتماعی و به تبع آن، نظم و امنیت جامعه تأثیر بگذارد و بر شخصیت و هویت دانشجویان و دانش‌آموزان در زمینه‌های گوناگون، از جمله رفتارهای فردی، اجتماعی، اخلاقی و تربیتی ایشان اثرگذار باشد.

حضور بدون برنامه‌ریزی و عدم رعایت زمانبندی مناسب برای استفاده از اینترنت باعث می‌شود آسیب‌هایی را به دنبال داشته باشد که جبران آنها در بعضی موارد بسیار مشکل است. فضای مجازی می‌تواند نقش مهمی در این باره ایفا کند لذا باید توجه داشت که فضای مجازی توسط خانواده‌ها باید مدیریت شود نه اینکه حذف بشود، با توجه به یافته‌های پژوهش، برای کاهش آسیب‌های فضای مجازی بر دانش‌آموزان راهکارهایی ارائه می‌گردد.

پیشنهادات

کاهش هزینه‌های آموزش رسمی و پُر کردن اوقات فراغت دانش‌آموزان با مسابقه کتابخوانی آشنا نمودن دانش‌آموزان و اطلاع‌رسانی به والدین در مورد فناوری‌های جدید به‌ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی که چطور باید از آنها استفاده کرد.

برگزاری کارگاه‌های آموزشی در مدارس جهت استفاده از اینترنت

نظارت والدین بر تجهیزات الکترونیکی در منزل

استفاده از اینترنت را در ساعت خاص و به همراه حضور والدین باشد

محدودیت سنی برای استفاده از اینترنت باید همواره برای دانش‌آموزان وجود داشته باشد.

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

منابع

- احمدوند، کبری، تقی زاده قوام، زهرا، غلامی هره دشتی، سهیلا. (۱۳۹۷). فرصت‌ها و چالش‌های فضای مجازی در عرصه تعلیم تربیت، نهمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران، زاهدان.
- ایگدری، فرحنا. (۱۴۰۱). فرصت‌ها و تهدیدهای تربیتی در فضای مجازی. ترکمن نیوز. <https://turkemensnews.com/?p=109350>.
- برقی، رسول، مستانه، یدالله. (۱۳۶۷). تأثیر فضای مجازی بر تربیت اسلامی دانش آموزان؛ آسیب‌ها و راهکارها. ره آورد نور (۱۱ صفحه - از ۳۵ تا ۴۵)
- برقی، رسول، مستانه، یدالله. (۱۳۹۶). بررسی آسیب‌ها و ارایه راهکارهای اخلاقی و تربیتی در رابطه با تاثیرات فضای مجازی در تربیت دینی و اسلامی دانش آموزان، هشتمین کنفرانس بین المللی روانشناسی و علوم اجتماعی، تهران.
- بنی‌طی، عباس، تیموری منفرد، عاطفه سادات. (۱۴۰۰). بررسی تاثیر فضای مجازی بر روابط خانوادگی (مطالعه موردی: دانش آموزان دختر پایه نهم مدارس متوسطه اول شهر بهبهان)، اولین همایش ملی مسائل و چالش‌های اجتماعی و فرهنگی "خانواده مسلمان ایرانی"، بیرجند.
- پاشایی، پارسا. (۱۴۰۰). پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان. همایش ملی، پردیس دانشگاه رازی، معاونت دانشجویی، مرکز مشاوره، کرمانشاه.
- توکل، محمد. (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی تکنولوژی، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان
- چنانی، فاطمه، میرزایی، پروانه. (۱۳۹۹). آسیب اجتماعی اینترنت و فضای مجازی دانش آموزان و نقش معلم در کنترل یا کاهش آن. هشتمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران.
- خدامرادی، طاهره؛ سعادت، فرحناز؛ خدامرادی، طیبه. (۱۳۹۳). بررسی میزان تأثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزش‌های خانواده. فرهنگ ایلام دوره ۱۵، شماره ۴۴ و ۴۵.
- ذاکر اصفهانی، علیرضا، صادقی، زهرا. (۱۳۸۷). رویکرد اجتماعی به امنیت و تاثیر آن بر امنیت ملی ایران: تهدیدات و راهکارها پژوهش. حقوق عمومی. 10(25), 49-88.
- ربیعی، علی. (۱۳۸۷). رسانه‌های نوین و بحران هویت، فصلنامه مطالعات ملی، سال چهارم، شماره ۳۶.
- رضوی راد، فاطمه. (۱۳۹۹). تأثیر فضای مجازی بر کارکردهای تربیتی نهاد خانواده. <https://b2n.ir/d40412>
- ترابی زاده، سمیه. (۱۳۹۹). تأثیر فضای مجازی بر تعلیم و تربیت رسمی. پژوهشنامه اورمزد.
- سعادت، مهرانز. (۱۳۹۵). نقش فضای مجازی در تربیت اسلامی نوجوانان دبیرستانی. <https://b2n.ir/b98037>
- سلطانی فر، محمد. (۱۳۸۹). دیپلماسی عمومی نوین و روابط عمومی الکترونیک، تهران: انتشارات سیمای شرق.
- صالحی مورکانی، زرافشان. (۱۴۰۰). نگرش دانش آموزان به فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی آن (مورد مطالعه: دانش آموزان ابتدایی شهرستان باغبادران)، ششمین کنفرانس بین المللی پژوهش‌های نوین در حوزه مشاوره، علوم تربیتی و روانشناسی ایران، تهران.
- علیپورملاباشی، یاور. (۱۳۹۵). فضای مجازی و تعلیم و تربیت؛ تهدیدها و فرصت‌ها. پنجمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران.
- علیشیری، سعید، سادات موسوی زاده، احترام. (۱۳۹۵). فضای مجازی و نظام تعلیم و تربیت (فرصت‌ها و چالش‌ها). سومین کنفرانس بین المللی پژوهش در مهندسی، علوم و تکنولوژی.
- فروود، داریوش. (۱۳۹۶). مروری بر تاریخچه اخلاق همراه با گرد آوری زمینه‌های گوناگون اخلاق در علوم و فن آوری، شماره ۱ و ۲.

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

- فرید، سهیل، عبادی کوهساره، پویا، محمدزاده گوگ تپه، رضا، پیران، فرشید. (۱۳۹۴). بررسی چالش‌ها و فرصت‌های فضای مجازی در عرصه تعلیم تربیت، دومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی، مشهد.
- قدم پور، عزت‌اله، مهدیانی، زینت، پادروند، حافظ، امرابی، بهزاد. (۱۳۹۸). پیش‌بینی اعتیاد به فضای مجازی و گرایش به رفتارهای پرخطر بر اساس خود تنظیمی عاطفی. دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر تهران.
- گلپایگانی، اکبر. (۱۳۸۱). جامعه صنعتی و جامعه اطلاعاتی. فصلنامه فرهنگ، سال دوازدهم، شماره ۴۳.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۷). تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید. ترجمه ناصر موفقیان، چاپ پنجم، تهران: نشرنی.
- محمد خانی، شهرام. (۱۳۹۱). پیشگیری اولیه از اعتیاد با تمرکز بر مدرسه. معاونت دانشجویی مرکز مشاوره دانشجویی، ستاد مبارزه با مواد مخدر اداره کل فرهنگی و پیشگیری، دانشگاه تهران.
- محمد، اسماعیل مطلق، رویا، کلیشادی، پرستو، گلشیری، آرش، نجیمی، مینو، السادات محمود عربی، گالیل اردالن، راد، مجذوبه، طاهری، وهاب، اصل رحیمی، پری، حاج سید عزیزی، منوچهر، زینلی، نسرین، کیانیپور. (۱۳۹۳). راهنمای آموزشی شیوه زندگی سالم. جزوه آموزشی خود مراقبتی نوجوانان و جوانان: روابط نوجوانان و جوانان در راستای پیشگیری از رفتارهای پرخطر. دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.
- مرادی پردنجانی، حجت‌اله؛ مهري، علی اصغر. (۱۳۹۳). تبیین عوامل مؤثر در گرایش به فناوری‌های نوین اینترنت، ماهواره و تلفن همراه و ارائه راهکارهای پیشگیرانه برای مقابله با آن. فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی، چهارمحل و بختیاری.
- مشاک، مریم. (۱۳۹۴). بررسی نقش آسیب‌های فضای مجازی برای دانش‌آموزان و ارائه راهکارهایی جهت جلوگیری از این قبیل آسیب‌ها. کنفرانس جهانی افق‌های نوین در علوم انسانی، آینده پژوهی و توانمندسازی، شیراز.
- موسوی، مهري سادات. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر کاهش گرایش به مواد مخدر بین دانش‌آموزان. فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی، ۴ (۱۳): ۷۳-۸۸.
- نیک کردار، لیلا، خادمی، سولماز. (۱۴۰۰). چگونه توانستم دانش‌آموزان کلاس را از آسیب‌های فضای مجازی ایمن کنم، ششمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در علوم انسانی و آموزش و پرورش، تهران.